

923

700

КЊАЗ МИХАИЛО

БЕСЕДА

КОЈУ ЈЕ ПРИЛИКОМ ОТКРИВАЊА СПОМЕНИКА

6 ДЕКЕМБРА 1882

ГОВОРИО

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ПРИКЉИЧНИК ПОСЛОВА

У БЕОГРАДУ

У КРАЉЕВСКО-СРПСКОЈ ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1882

нуб. бр.
6325

Уиб. бр. 6325

ВАША ВЕЛИЧАНСТВА

МНОГОПОШТОВАНИ ЗБОРЕ,

Свечан је данас пред нама час; свечан, узвишен данашњи дан!

Радост и туга, понос и стид наизменце потресају срца наша.

Кад помислимо због чега смо се овде скупили, преи нам обузимљу осећања испуњене дужности, извршеног признања, одатог поштовања. И ми се поносимо, ми се радујемо. Пред нама се указује један нов извор моралне моћи, један нов покретач унутрашње снаге народне; ми ћемо моћи показати претом на златна слова којима на споменику једнога знаменитог владарца нашега пише: Благодарна Србија. И наша

ће се душа винути са нискога површја обичне свакидашњости у ведре и узвишене пределе ејајнијега идеалног света. И отуда ће се нашем човечанском и народном достојанству тихо спустити ново, али за нас веома драгоцено признање узвишенијега живота, чисте, племените заслуге. И ми ћемо се моћи поносити, ми ћемо се моћи радовати.

Али ће пред наше очи тихо изаћи тужна слика прошлости наше, како скорашње тако и давнашње, и она ће невеселим превесом засенити понос и уживање наше. И туга ће нас сневеселити не ради онога што смо по злој судби претрпели морали, него ради онога што смо у борби са злом мало му и недовољно одолевали, што нас је зло више но што треба побеђивало. Пред нас ће изаћи невеселе сенке толиких честитих, толиких заслужних људи, засутих непознањем, заборављених непоштовањем. Пред нама ће се ukazати озбиљно замишљено лице топчидерскога мученика Књаза; пред нас ће изаћи стари српски јад, стари чемер наш: наша неблагодарност, наша тесногрудост, наша немоћ да се из личних, свакидашњих ситница попнемо на високо гледиште државне мисли, широкога искуства, да се спокојним пожртвовањем надмећемо у врлинама грађанским, у служби општемудру отаџбини. Угледаћемо како је у многоме и многом лепом

и племенитом сиротна отаџбина наша; препашћемо се од лаковерности и заборавности наше, од празнине, којом кад и кад тако горко болују срца наша.

И тугом изоштрене очи наше, чемерним осећањем разведрено познање наше смотриће у овом часу, јасније него икад, Србију у крвињарама, у гудурама, далеко од градова, од вароши, по иланинским потоцима, обраслу шумом, неприступну беспутицом, Србију незнању, расуту, тужну, заборављену. И усред ових развалина пред нас ће изићи слика слепога певача с гулама у торби, потиснутога свештеника с крстом на гробљу, подивљалога хајдука с крвавим ножем у руци. И сенке свију наших великих и сиљних старога времена укљониће се пред овом тамном сликом зле судбине. Ишчезнуће стид, замрети прекор савести. Место њих ће доћи друга тужнија и горча осећања. Мати Србија оборитиће главу к земљи, а поглед упутити онамо откуд долази судбина, откуд се дели зло и добро.

И склониће се овај дугачки и горки лист прошлости наше, и ми ћемо на један пут видети вилу нашу заштитницу, где је пошла од једнога до другога својих милих и драгих, весела и живахна; где буди, крепи, оживљава; где напаја здрављем и животом дотле невиђеним.

И где! Почела се исправљати мати Србија. Замишљене али поуздане очи њене тражаху са-

дашњост и будућност. Снажни горски ваздух витештва и прегоревана, замирисан предањима старог живета народног, задахну крепошћу таковског заставника Обреновића Првог, и с њиме дивно коло јунака; а ови оружјем, трљивошћу и издржљивошћу васпоставише државу, васпоставише опстанак народни. И у Србији, руковођеној ослободиоцима својим, крете нов један живот; Србија се поче на ново стварати; Србија поче жарко желети боље и светлије дане; Србија њима посвети сву вољу, целокупну моћ своју.

И шта видимо? Није више Србија само под кривињарама, само по гудурама; није она више неприступна, није незнава, није тужна, није заборављена! Разбиле се вековне чини, прогледале скоро затворене очи, полу-подивљала душа пренула вишем животу и питомини, укочено срце закуцало опет за светом, за небом, за знањем, за појезијом, за непрегледном ширином, за заносљивом дубљном осећања и образовања, за неоцењивим сластима живота духовнога. Заиграло опет перо српско у зналачкој руци; раскрилила се затворена књига прошлости српске; почеле се опет угађати покидане жице српске образованости. И из некадашње забачене и незане провинције турске међу народима Европе јавља се нов један народ, који се свуда представља, свуда тражи учешћа у узвишеном

коју цивилизације, и тим учешћем свуда тражи државна и човечанска права своја.

И суморно се наше чело разведрава, и растужено срце наше радосније куца.

Наше очи жељно траже онога који је својом душом, својом вољом, својим на врху примером овај покрет дизао, снаге му давао и предводио га.

И пред нас излази светла слика онога државнога представника, онога витешког владачког вођа првих нараштаја, који су успели да произведу овај покрет, да почну стварати ову нову Србију.

И ми непрекидно слушамо звук једног имена, које је од ране младости па до последњег мученичког завршетка, на влади и ван владе, у отаџбини и у туђини, собом предводило све тежње да се од Србије престонародних сабора, гусала и наравне простоте начини Србија државнога реда, Србија слободе, Србија правде, Србија књижевности, Србија уметности, Србија образованости.

И пред нас излази узвишена слика човека, који је непрестано био средиште мислима, да се од Србије умотане у првобитној простоти, покривене беспутном шумом, гариштима и кривињарама развије Србија школе, Србија саобраћаја, Србија радности, Србија питомога живота, Србија европска.

И пред нас излази родољуб, који је својим именом из Србије навикле на мале потребе и још мањи рад будио Србију већих потреба, развијенијега живота, па и обилатијега рада; родољуб, који је од конзервативних предања средњевековне масе народне искресавао живи пламен новoga напредног века, бурног и несташног али пуног моралнога уживања, моралне борбе и моралних победа?

И пред нас излази узвишени владалац, поносити Обреновић III, што је из Србије понижене, немоћне, огрезле у свом домаћем јадy, будио Србију поноситу, Србију моћну добро употребљеним изворима својим, Србију кренку својом мудроm политиком, па за то Србију цењену, Србију високо поштовану онамо где се мери шта ко може и шта је ко кадар.

И пред нас излази српски Књаз, који је својом политиком и својим моралним утливом учинио, да се из Србије од 1815, која се још вила као сироче пред вратима великих и сиљних онога времена, створи Србија од 1867, којој ондашњи сузерен градове даје, којој Европа помаже као млађем чеду своме.

И ми видимо владоца и Књаза, за којим су ишли сви племенити духови народа нашег, сви увиђавни, напретком задахнути умови, све

што је у својој омладини најсавршеније могла да подгаји проста, али својим осећајем за светлу будућност скроз проникнута Милошева Србија. И ми видимо Обреновића III, који је такојску заставу прихватио из руке славнога оца свога, да њоме поведе своје Србе пред једну особите врете такојску цркву, пред европски свет, а на челу да му сваки чита: Ево мене и ево вам рата с незнањем, рата с необразованошћу, рата са средњим веком. Та не рече ли један пут сам: „Ако икоме, нама је нужно да будемо разложни и устални, како би измереним корацима напретка сустигли остале народе, иза којих смо заостали“.

„Ево мене и ево вам рата с незнањем, рата с необразованошћу!“ била је велика мисао Књаза Михаила. Он је у њу веровао као у узвишену религију срца свога. Али је Књаз Михаил био син Милошев, син такојског заставника, и с истом снагом воље, с истом љубављу преданог срца син је Милошев љубио нада све основну такојску мисао, свето предање оца свога. Србија је била понижена, ослабљена, немоћна, лмна! Само напретком велике мисли Милошеве могла се извршити узвишена мисао Михаилова; тек из потпуне слободе и независности државне могао се орловским летом винути дух, слободан и независан, онамо куда је душа

Михилова жедела, у друштво просвећених и слободних народа. Таковеку је заставу ваљало напред понети, мисао Милошеву довршити. Вољи је требало дати моћ, топлој патриотској речи стварну вредност, жељама слушање и одзив, државној и народној потреби цену и поштовање.

На првом кораку у ову прву и најсветију дужност, пред коју је са синовљим поштовањем имао да стане син Милошев, питање је било чисто, али посао тежак и значајан. Лако је било уверити се, да су војничке врлине први основ снази народној и напретку државном, али је исто тако јасно и очевидно било, да су војничке врлине и народне тежње празна реч, ако их у држави гаји само појезија, приповетка и беседа. Син Милошев је добро знао, да се после 1860 не могу очекивати победе ни од оног уређења ни од оног јунаштва, које је 1815 било довољно. Син Милошев је добро знао, да Србија организацијом и техником у војничкој вештини мора крочити онолико исто колико је крочио и њен непријатељ, ако је решена да се с њиме мери; да Србија језгром војничке моћи мора бити напредна онако исто као и њени пријатељи, ако хоће да пријатељи с њоме рачунају и да она пријатеља имати може. На кратко: Србији 1860 требало је или створити војску, или се одрећи своје будућности. Србији 1860 требало је или

заузети чврсто место за се и за свој народни задатак, или пристати да остане и постане играчка непостојаним ветровима и немирним таласима бурне источне политике.

То је био задатак по чистоти и јасности разговетан, али по извршењу тежак. Устав и уставни закони васалне Србије знађаху место војске само за „воинство гарнизона, одређеног за одржавање доброг поретка и спокојствија“, а војнички закони све до повратка Обреновића сагласно томе говораху само „о гарнизону воинству које је заведено ради одржавања полиције и доброга поретка и мира земље“.

С „воинством гарнизона“ Књаз Михаило није могао извршити задатак свој; с „воинством гарнизона“ није могао Обреновић III извршити прву синовљу дужност, није могао положити венца захвалности на гроб славнога оца свога. Зато ми и чујемо где 17 Августа 1861, само једанаест месеци после почетка друге владе Књаза Михаила, Србију с краја на крај преображава један нов војнички закон, где се из њега тихо почињу разлегати цуне достојанства оваке речи: „За одбрану земље и за одржање права Књажества заведена је народна војска, састављена из свију Срба без разлике, рачунајући људе од 20 година закључително до 50-те“.

Европа се ужурбала од свога закона. На источном се питању осетила нова једна снажна рука. Забачена и неизвршена српска права на један пут су престаала бити лист хартије који се са стола лако може здувати. Једним махом је Књаз, Михаило знао да им да им израз који се више не могаше без одговора оставити.

И само десет месеци касније ваздух је над Београдом проламала рика турских градских топова; улице је београдске заузео лом огорчене борбе; земљу је српске престонице прскала крв нових жртава за извршење неизвршених права српских. Ово исто место, на коме је сад подигнут споменик родољуба Књаза, обавијао је дим пушчани, и на њему се подизао кастел Стамбол-капије, пун тамних жалосних спомена из времена наше унижености. Београд, Шабац, Смедерево, Ужице, Кладово и Соко узеше облик бојних поља. Преста наука, преста радиност, преста миран живот грађанског напредовања; права отаџбине дођоше у опасност, и свак припаса оружје и пође на одбрану њихову.

Као једна душа, увређен народ скочи уза својега Књаза, даде му своју моћ, издиге га љубављу својом; а витешки Обреновић III, јак поверењем народним, кренак предвиђањем, силан поноситим именом својим, пружаше пред образованом Европом прет на права српска, и

тражаше правима извршење, а увређеним осећањима задовољење.

Пред Књазем Михаилом отворала се прилика, у којој му је ваљало огледати и своју мудрост и своју моћ. Проникнут дубоким осећањем љубави к својој отаџбини, он ју је одсудним али измереним кораком стално и сигурно водио к жељеноме успеху. Нити га је могла поколебати малодушна зебња плашљивих и непостојаних, нити из смишљенога правца истаснути празна и пушта вика и плитко суђење нестриљивих и претераних. И после непуних пет година, Србија је имала себе целу, од краја до краја. И после непуних пет година Србија се мирно, и тако рећи без икаквих жртава, потпуно ослободила за то само, што је Књаз Михаило водио политику коју није помрачавала предрасуда ни предубеђеност, но којој су разлог и стварни интерес пут осветљавали; што је Књаз Михаило водио политику, у којој су се сви лични интереси потчињавали интересима отаџбине, у којој је мисао отаџбине водила смишљену али снажну реч, испред које су се у праху губиле ситне интриге и засебне тежње; што је Књаз Михаило водио политику, која је, ценећи плодну скромност више него празну сујету, у своје време се и малим задовољавала, да касније свој целокупан задатак потпуно постигне; што је Књаз Ми-

харило водио политику, која се увек држала једино пута добро схваћених српских интереса. Том је политиком Књаз Михаило Србији градове, а себи благодарност свега српства и Србији толико корисно уважење целе Европе задобио.

Поносити душе Обреновића III! Пред Твојим споменом сво је данас ником поникла сва Србија. Многостручне струје живота народнога надмећу се која ће пре да Ти венац оплете, која пре да Твојој спомени приступи.

Погледамо ли у живот душевни — видећемо Тебе, где си узор поколењима ширином срца, висином племенитости, узвишеношћу опраштања, дубљином помиљивости; видећемо Тебе, како си благу отаџбине и овим врлинама служио дотле, да си наклоношћу и љубављу Својом обдаривао и оне који су Ти зло желели и злом Твоје добро враћали.

Погледамо ли у књижевност — видећемо Тебе, где с пером у руци пред страним светом сам собом зналачки браниш карактер, јунаштво и поштење свога народа; видећемо Твоје књажевско име везано за прва имена наше књижевности; сазнаћемо да је помоћ Твоје дарекљиве руке чинила, да у српској књижевности постане или се одржи оно што је њена дика, њен основ и њена најдрагоценија тековина; видећемо да на читавом пољу књижевнога покрета у Србији за Твоје владе настаје живост и на-

предност једнога новог књижевнога периода, којег Србија дотле познавала није.

Погледамо ли у уметност — ево пред нама храма и средишта уметности у народу нашем, ево народнога позоришта, које је Србији поклонила топла Твоја љубав к уметности, родољубива Твоја жеља да и Твоји Срби у свакој грани европскога духовног живота заступљени буду; да се престоница Твога народа што пре може упоредити с престоницама других напреднијих народа; да сваки таленат Твоје отаџбине нађе поље свога развитка и усавршавања.

Погледамо ли у просвету — видећемо школе преобразене, умножене, задахнуте новим правцем и новом снагом, неговане Твојом владалачком пажњом, љубављу и милошћу; осетићемо на све стране тежњу, да српство школом нађе стварни лек расулу своме, и да топла зрака српске просвете и књиге не мимоиђе ни последњу колибицу српску.

Погледамо ли у живот економни — видећемо Тебе, где се бринеш о радиности, о суми производне снаге, о количини производа, о сточарству, о новим радњама и производњама; чућемо Тебе, првога војника српскога, где позиваш народ да би у задацима мирног напредовања умео и хтео корачати стазом најнапреднијих народа онако исто као што је некад на пољу јуна-

штва међу првима и најбољима био; видећемо, на послетку, цело финансијско законодавство измењено и унапређено, и осетићемо државничку мисао да напредак државни и средстава тражи, али да се сношење терета државних правичношћу разреза једино олакшава.

Погледамо ли у питања саобраћајна — видећемо Тебе, како дубоко знаш вредност њихову за напредак општи, и чућемо Тебе, како још у оно време представницима Твога народа у два маха говориш о „гвозденим путовима“, и како се, одмах после свршених великих политичких послова, са свом вољом на то питање бацаш и изучавати га дајеш.

Погледамо ли у судство — ваћи ћемо живо старање о правди и човечности, брзини и сигурности суђења; ваћи ћемо старање, да се судство од администрације јасно одели, и познаћемо дубоко Твоје осећање, колико добро судство множи кредит земаљски, колико ли је корисно политичкој вредности земље на страни; чућемо из прокламације добро познату реч: „Докле је Књаз Михаил на влади, нека сваки зна да је закон највиша воља у Србији, и да му се сваки покоравати мора“; опазићемо трагичан случај, да су се човечним Твојим законом о праву криваца да имају бранитеље, који си последњи потписао, Твоје убице први пут користиле.

Погледамо ли у државну политику — ваћи ћемо Тебе, незаборављенога витеза, где високо носиш заставу једине свете, чисте и непролазне отаџбине; видећемо Тебе, где, и у туђини и у отаџбини, ту заставу жарко љубиш, усрдно служиш; видећемо, где стварним интересима отаџбине потчињаваш сваки други обзир, свако осећање; где њима служиш с пожртвовањем, с уверењем, с одушевљењем пуним најхладнокрвније решености; чућемо Твоју изреку Време и моје право, којом си Ти Свој печат накитио, и која данас печат Краља српског дичи.

Обратимо ли поглед к основном уређењу земаљском, Уставу, осетићемо на првом кораку првог дана, већ у прокламацији, тежњу Књажеву, да збрише тамну немилу сенку којом је васални Устав достојанство и независност земље помрачавио; познаћемо тврду, одлучну вољу да на том најмучнијем пољу створи стање достојно свога имена и Србије, да на главном питању сва друга питања својега задатка у основу реши.

То пак главно питање огресло је било у самим тегобама. Портајска борба створила је у Србији уставно стање прокламовано путем султанскога хатишерифа, којим су унутрашња права земаљска скрњивана. Место да буде јемство сталнога државнога напредовања, полазна тачка развијања, главни темељ јединства, снаге и моћи државне, васални је Устав био отворио неогледно поље унутрашњим расирама, државној слабости и политичкој немоћи, којом се и најјаче државе

у прах руше. Васални је Устав ујемчавао само приватна права српских грађана, а није ничим ни помињао државна права Србије.

О тај смисао пак дошла се цела витешка и родољубива природа Књаза Михаила; с њим је у сукоб долазио сав понос Обреновића III, сав напредни дух Србина Књаза европски образованог. Књаз Михаил је свом снагом своје душе сажалевао себичне унутрашње распре; он је свом родољубивом ватром срца свога тежио да држави да непоколебљиву моћ, да је учини поузданим чуварем, верним оруђем народне мисли; да у њу стави сав полет будућности, сву ваду најродољубивије сувремености.

И отвори се одсудна дилема, неизмирљив сукоб међу Књазем који је срцем и душом живео независности и достојанству, који беше свој живот посветио државној мисли и задатку преображаја народног — и међу васалним Уставом, у ком се оличавала понизна скученост васалних права једне зависне провинције.

Понизни васални Устав био је, међу тим, део права државнога, јавни међународни акт. Књаз је био оличена законитост, живо поштовање права; Књаз је имао на својој застави „Време и моје право“, и од права је очекивао све. Али је Књаз у исти мах био српски Књаз, Књаз је био син Милошев, Књаз је дубоко осећао задатак свој. Задатку пак Књажевом, да од васалне Србије начини у ствари независну Србију, васални се Устав на сваком кораку на пут остављао. И Књаз је имао да бира само

између двога: или да напусти народни задатак који му је дужност била извршити, или да прегази тегобе васалнога Устава. Он је имао: или да васални Устав сруши, или да га за леђима остави.

Разлози политичке мудрости који су Књазу Михаилу увек прво правило били, и из којих је његова енергија своју најјачу потпору црпала, одлучили су га да васални Устав за леђима остави.

И на скоро по том у Србији ступа у живот нов закон о устројењу Државног Савета, тадашње законодавне власти земаљске, нов закон о устројењу Централне Управе, и читав ред закона све до краја владе његове, којима је Србија добила потпун облик европске државе, којима се васални Устав у ствари уништавао. Закони су ти уставно земљу уређивали; закони су ти Књазу давали права независнога владоца, земаљском законодавству карактер законодавства једне независне земље; закони су ти углед и достојанство Србије високо дигли, силно оснажили, на сталне га темеље поставили.

Пажња света обратила се с места на овај преображај васалнога Књаза и васалне Србије. Порта је протестовала „што је Књаз себи при својо право да тако дубоко преначи органички штатут, не држећи рачуна од права сузеренске и гарантних сила“. Једна од европских сила заштитница јавила је мемоаром у Београд, да горе поменуто законодавство скуштине од 1861 значи толико колико и изјава независности. И цео је дипломатски свет остао под таким истим утиском.

Али је витешки Књаз непоколебљиво држао своје дело, бранећи се на овој као и на другим тачкама с једнаким спокојством, с једнаком одсудношћу и хладнокрвношћу.

Наслањајући се на балчак толико више колико је већи посао с дипломацијом имао — Милошев је син и у дипломатској борби корачао оним његовим сталним кораком, хладно, мудро и непоколебљиво. Пред овим постојањем пуних достојанствене мирноће, питања су једно по једно свршавала се и попуштала тако, да је и он могао имати задовољство, да на скупштини 1867 пред представницима народним изговори знамените речи: „Градови на обалама Саве и Дунава у нашим су рукама, и слобода и унутрашња независност Србије постале су права истина“. Тим се завршује читав један период у историји Кнежевине Србије. Јер кад је то речено, у Србији доиста није било ни турских гарнизона, ни васалнога Устава.

Али тек завршивши један, овај је исти неморни радник истим путем почео да отвара други период у историји Кнежевине Србије.

Независност још није била потпуна, независност је била само унутрашња. Капитулације и страна консулска јурисдикција по старим с Турском закључ уговорима још су остале да

тиште државни понос Србије и њенога Књаза. И Књаз Михаило се свом снагом своје воље бацио на овај нов задатак. Жудео је да својој земљи набави и на том пољу знаке независности, да може о правима српским с владоцима европским уговорати, да на том пољу може Србију напореда ставити с независним земљама, да достојанство своје земље и тим начином може узвисити. Усред занимања у овоме правцу, која би достојанству земаљском нов помет дала, која би Србији нове изгледе отворила, све је његове намере, све политичке планове пресекала — мученичка смрт. . .

* * *

И ми пресецамо говор свој. . . .

Пуна узвишенога полета политика Књаза Михаила стаје пред нас у црно омотана, као пребијена и угашена воштаница.

Јурисдикција и капитулације остају другом времену и другим људима, а над гробом онога који је на њима радити почео — стоји расплетене косе у црно завијена вила српска, просињући над трагичним јунаком сузе неутешне жалости.

А плач и вапај разлежу се од Књажеве престонице па до последњег сеоца у Србији, од Књажева двора па до последње кућице у српству; од првих државника па до крајњих скромних посленика. —

Онај, у којег је гледао велики и мали као у зеницу српску, којег је владање значило сигуран напредак идеја и нада српских, којег је корак поуздано постизавао оно што је највише могуће било, којег је политика, мимо ситних свакидашњих интереса, дубоко у будућност проницала, којег је срце широком благошћу и триљивошћу обухватало све до непријатеља својих — постао је жртва издајничке политике, плитке себичности, ниске оцене, онакажене страсти, пакости и напетка.

Мрачна се слика раширила над листовима српске историје. После толиких победа тужно је главу оборио геније народни. Књаз Михаило је био мртав, Књаз Михаило је мученички пао у најбољем јеку своје зреле радње, усред поузданог полета своје мудре и корисне политике.

Али је врх његовог мртвог тела кроз гнушање од безбожног злочинства, кроз тугу народну, један шапат ширио се од уста до уста као тиха заклетва, као свети аманет: Твоја мисао погинути неће!

А врх тужно склоњеног гроба растужена српска срца, у којима је споменик његове племенитости тако сјајан био, једно другоме су се отварања речима: Подигнимо му споменик и изван срца нашега!

Витешка сени Књаза Михаила! Ево дође час, где Твој народ Теби задату реч искупљује. Ево народа Твога пред Твојим спомеником у

повоситом осећању једне од оних многих нових врлина духовног живота, којима су га Ти учио; ево га где се дичи захвалношћу, где поштује заслугу, где је с тим даром дошао да се Твојој сени поклони.

Да ли напредност Твоје отаџбине, на путу Тобом обележеноме, примаш као прикладан венца који Ти данашњи нараштаји на споменик међу?

Је ли задовољно родољубиво око Твоје с напретком који је Србија под Твојим наследником постигла?

Радује ли се Твоја узвишена душа, кад у Србији види развијенију трговину, унапред кренут економични живот, усавршен саобраћај, остварену већ мисао о „гвозденим путовима“, којој си Ти толико старања посвећивао, потпуно изведен израд новца народног, који си Ти скромно изводити почео, унапређено законодавство по свима струкама, полет који је задобивен раду, тековини и сваковрсном напретку?

Осећаш ли као достојну пошту спомени Твоме, што Твој наследник стоји на челу државе цењене, унапређене, и од свуда поштоване?

Да ли у слаткој небеској радости осећаш од све Европе свечано признату независност Твоје отаџбине?

Да ли је драго родољубљу Твоме, што данас на Твој споменик Ниш, Врања и Пирот међу венца упоредо с Београдом, што се око споме-

ника Твога куни Србија већа него што си је Ти оставио?

Је ли мир души Твојој у рајскоме насељу што ти споменик данас ките војничке српске заставе испробијане зрнима у рату за ослобођење и независност; што их је твој наследник у јуначкој борби витенки освештао?

Је ли се небеском насладом обрадовала душа Твоја, кад је Твој наследник у једнодушном сагласју са народом Твојим васпоставио српску краљевину?

О сени великога родољуба, мир нека Ти је. Кад смотриш Краља и Краљицу српску окружене високим достојанством сјајних представника просвећене Европе; кад их видиш узнесене одашошћу и љубављу Твога вернога народа, где пред Твојим спомеником стоје; кад смотриш да Ти наследник, Краљевском руком, венац мученички венцем славе замењује: рајска ће наслада обузети Твоју душу, Теби ће лакнути, Ти ћеш видети и уверити се, да Твоја мисао зајета није погинула, да она живи, да ће вечито живети и напред водити српски народ.

Књаже племенити! Има победа и с оне стране гроба. Ало и мученик, Ти си један од оних сретних Срба који данас таку победу славиш. Данас је дан Твоје нове, Твоје праве и коначне моралне победе.

Нека је спомену Твоме слава, слава, слава!